

CSANÁDY JÁNOS

Cserepeim a múltnak kútjából

LÍRAI RAJZOK

BUDAPEST

Z-füzetek\21

**A sorozatot szerkeszti
SIMOR ANDRÁS**

**Fedélterv és tipográfia
JORDÁN GUSZTÁV**

Készült a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával

© Csánády János, 1991

Letölthető:

[\[PDF formátumban \]](#) [\[EPUB formátumban \]](#)

Az élet udvara

Csanády nagymama kézen fogott és körülvezetett Ulrik Gyuri bácsiék birodalmán. Nagyanyám, Simon Erzsébet még fiatal volt akkor – én voltam az első unoka –, a Templom utcában mindenki tanítóné-asszonynak szólította. Négyéves korom táján vett magához szüleimtől, még nagyapám is tanított akkor az iskolában, a református iskolában, míg az agyvérzés le nem ütötte. Korai halála volt életem első megrendítő eseménye. De ekkor még teljes volt a család, s én naponta nagyszülőim szeretettben fürödtem.

Nagyanyám el-eltett a templomba is, elámultam a kis református templom számomra szédítő belső terén, az addig nem látott arányokon, ebből az áhítat-ámulatból érzek valamit ma is, ha templomot látok. Érzem és őrzöm az ős-tapasztalást, az első élményt. Akárcsak a riadalomnak, elveszettségnek azt a megrendítő pillanatát azon a havas délelőttön, mikor nagyapa koporsójával befordult a menet a temetőbe, s én lélekszakadva kiáltottam utánuk: „Nagyapám, ne menj el!”

Onnan, a téli ködbe vesző, kopasz gesztenyefákkal szegélyezett havas temetőútról visszhangzik máig első verssorom. – Simon Erzsébet nagyanyám, a szigetvári kovács kisebbik lánya körülvezetett a birodalomban; a hosszú ház két szobáját laktuk, ha a közös konyhából az udvarra léptem, rebtent a népes baromfitábor vagy a nagy, fehér komondor döntött a földre játékosan, megesett, hogy előttem vezették el a komor, fekete lebernyegű bikát rózsaszín orrába fűzött vaskarikával egy könnyű kenderkötélen, s ment, mint az engedelmes kis kutya; s alkonyattájt szép pár piros ló gördítette a kapun az ekével-taligával, zöldtakarmánnyal rakott könnyű szekeret.

S míg átadta nekem a világot, ahogy végigvezetett a parasztszereplőben: az udvaron, a gazdasági udvaron a tágas szérűn, ahol csuta, szalma és takarmányszéna száraz boglyái emelték borzas homlokukat a langaléta akácfák alatt; megmutatta az ólakat és az istállókat, a nagy parasztkamrát a szecsavágóval és kukoricadarálóval, még a szénapadlásra is felmehettem s borzongva néztem rejtett zugait, végül a házzal szemben az elkerített veteményes kertbe vezetett, kezembe adott egy könnyű kis kapát, azzal tettem életem első kapavágását. Az üdvösségem nagyanya már apró gyermekkoromban elintézte az Úristennél: nemcsak hitét, de az életről való minden tudását is belémplántálta.

Míg átadta nekem a világot, valósággal megifjodott, miközben öregedett. Nagyapám elvesztése óta mondogatta: „Én se élek tovább, mint a dédanyád, az édesanyám; én sem élem túl a 68-adik évemet” – s úgy vette tudomásul az idő múlását, mint egy Lórántffy Zsuzsanna, mint egy várvédő Zrínyi Ilona. Görnyedezett sokat, de elhivatottságából egy jottányit sem engedett. A lassított halál udvara a magának szívósan utat törő élet udvara lett.

Egyre régebbi históriákról regélt, szigetvári, nemeskei gyermekkoráról, egyre népesebb rokonságról tudósított, a számomra roppant nagynak tűnő ország-,

világrészekről, Somogyról, Baranyáról, s a gyermekkor népdalait énekelgette. Szinte megállította és elém tette az elsuhanó időt, fél évszázad eseményeit sorolgatta, a csengő, szikrázó kovácsüllőt körüláncoló gyerekkort. Szinte halhatatlanná regölte magát. Néha azt érzem, ez is hozzájárult magas életkorához, amikor elhagyott bennünket. Az emlékekből ma is visszhangzik még: „Édesapja!” – ahogy szólította nagyapámat.

Hajtjuk a morzsolót

Először magam csináltam hegedűt; vékony fenyődeszkából összeeszkábáltam egy tokot, finomra csiszoltam dörzspapírral, majd egy lécet szegeztem rá, ez lett a hegedű nyaka. Egy szál drót feszült rajta, és még hangot is adott. Egészen belázasodtam. Fabrikáltam én már állatokat, először csutkából, gyufaszálakból, majd fehér fenyőfából; csináltam csatahajót szegekkel kiverve, azok voltak az ágyúk; sőt valódi, mozgó hernyótalpast is, facérnaorsóból, kerekeit bugyiival kifogaztam, gumival lehetett felhúzni, futott a földön. De soha ilyen lázat, mint amikor hegedűt, amely hangokat is adott.

Aztán megtudtam, hogy az utcánkban Krucleréknak van egy valódi, eladó hegedűjük, s erős vágy támadt bennem, hogy megszerezsem. Ősz volt, először elmentem kőműveseknek segédkezni vagy három napig – nem mentünk még iskolába; kevertem a maltert, hordtam a téglát, és mindig csak a hegedűre gondoltam. Akkor már elvégeztem az első önálló munkámat; téglajárdát csináltam a házunk előtt, egyedül, vagy kéthetes munkával, s olyan simára, egyenletesre sikerült, mintha valódi mesterek rakták volna. Járda: vízszintesre lerakott fal, csillogott az esőben, s lefolyt róla a víz az árokba. Ha elkopogott valaki az ablakunk alatt, már nem cuppogott lába a sárban, mint régen – mindig elfogott a büszkeség, hogy ezt én csináltam –, s elégedetten könyveltem el szófukar bátyám dicsérő szavait.

De pénzem nem volt. A járda, a piros téglá súgta a culágerságot; esténként nyakig maszatosan értem haza, s megkerestem pár nap alatt a Kruclerék hegedűjének feleárát. A másik fele még hiányzott, s égetett a vágy, hogy azt is megszerezsem. Így indultunk el egy szép napon Gémmel Lacival – az ő apja is suszter volt, akárcsak a bátyám, csak ők a falu másik végén laktak –, így indultunk el Bogárdpusztára kukoricát morzsolni.

Reggel mentünk, este jöttünk napokig – Bogárd hat kilométerre volt tőlünk, s mindennap esett az eső, s átnedvesedett ruhánkban egész nap egy homályos pajtában morzsoltuk a kukoricát, én hajtottam a morzsoló nagy vaskerekét, Laci dobálta bele a lófogú csöveket. A morzsoló egyhangú morgásából hegedűhangokat éreztem kiszűrődni, a –határ egy nagy hegedűtök volt, annak mélyén talpaltunk mi ketten mindennap Bogárdra és vissza. A határ vizes volt, el volt ázva, mint a részegek, „a mélyen beborult ég lilaszürke, szűrte, csak szűrte lefelé az ősz eleji esőt, s az eső monoton dobajából hegedűhangokat véltem kihallani, amint talpaltunk a kövesúton, topogtunk a pajtában, melynek gerendáin galambok fészkeltek s hallgatták ők is a monoton esőt.

Minden ment mint a karikacsapás. Hogy Laci mire költötte a keresetét, nem tudom, én megvettem a hegedűt, vonóval együtt, de tokja nem volt; játszani kezdtem az ismert dalokat, hogy az utcára is felhallatszott, s amikor a mély hangokat reszeltem, nagyanyám a fülére szorított (kézzel mondta: „Istenem, úgy nyikorogsz, akár egy morzsológép!”

Vágom Somogy erdeit

Szélsüvítésre ébredtem. Az ablaküvegre tapadó hó különös, tejes derengést engedett a szobába. Nagymama már rég a konyhában tett-vett, a tűz lobogott a sparherdben, a kutya meg a macska szinte egymás ölében szunyókált alatta, pofájukon jámboran fölborzolódott a szőr, ha néha-néha erősebben felsüvöltött kinn a szél. Az ítéletidő melegítette így össze őket; megreggeliztem, bakancsot húztam, sálát a nyakamra, egy pár rossz kesztyűt, s indultam kifelé.

Ahogy kiléptem a konyhaajtón, a kútról mindjárt egy csomó havat vágott arcomba a szél, alig tudtam szétekinteni a fenséges látványra. Mintha csillagködök szálltak volna az udvarunkra; mindenfelé porzott, csillogott a levegő, vastag hófátylak lebegtek, száguldoztak; alig lehetett átlátni rajtuk a kertig. Az udvar néptelen, ki sem engedték reggel a baromfiakat, veréb, galamb egy fia sem, sehol. Csak a vastag farönkök héja bámult ki a hó alól a félszer mellett, fűrészbak, favágótuskó derékig hóban; úgy kellett lapáttal kiásnom őket. Kaparom a havat, helyet csinállok magamnak; benn még van egy napra való aprófa a kályha alatt, de holnapra fel kell hasogatnom ezeket az akácrönköket, sőt a tuskókat is; sulyok, két fejsze, fa- és vasécek a kezem ügyében, de a vas is olyan hideg, hogy rátapad a meztelen bőr, szinte éget.

Belevágom a szélespofájú fejszét az első rönk végébe, majd sebesen forgatni kezdem a sulykot, hogy kimelegedjem. A sulyok, mint egy nagy fakalapács, olyan súlyos a vége, hogy hajlik a nyele a kezemben, mikor magasra lendítem; hajlik, de nem törik el, nagy csattanás a fejsze fokán. Éles hanggal repedni kezd a fa, egy vaséket illesztők a repedésbe a fejsze mellé, most már azt sulykolom, majd egy vastagabb faék következik. A fejsze kiesik a fából; a rönk derekatáján, a faék után újra belevágom, s ahogy mélyebbre ütöm, a rönk egyszerre csak szétreped. Aztán a fél rönköt ismét felezem, s máris ott van az első akácrönk négy egyforma darabra hasítva.

Nagymama csak azt látja, mikor belépek a konyhába melegedni, hogy piros az arcom, mint a megfagyott meggy, s ahogy lehúzó a kesztyűt, lilák a körmeim. „Csak dörzsölgesd – mondja hogy újra meginduljon bennük a vérkeringés.” „Hej, emlékszem én az egyik dédapádra, az is ilyen vad, kemény teleken is az erdőt járta, mert erdőkerülő volt Somogyban a gróf birtokán, egyszer egy nap, egy éjjel ült a tölgyfa ágain, majd odafagyott, mert felkergették a farkasok. Ott járt egész életében a somogyi rengetegben, mert az volt a dolga, s bizony, ha élne, sokat mesélhetne, mert úgy kellett élnie, hogy betyárokkal is gyakran találkozott.”

Nagymama, aki rendszerint a Bibliával és a próféták életével és a tízparancsolattal kezdett példálózni, most kislányosan elmerengve nézett maga élé, és talán Toponáron járt újra képzeletiben, talán toponári volt az a hajdani dédapám. Én meg kesztyűt húzva újra ki a hófúvásba, a téli rengeteget áthatító farkasüvöltésbe: fogtam a fejszét, emeltem, taszigáltam a rönköket a ház falánál a félszer mellett, s a hófüggönyön át, a kert felől a somogyi rengeteg bömbölt szívemben.

Eső veri a ponyvát

A nyár az őszt megelőlegezte egy-egy borongós nappal, hosszabb esővel: első

dolgunk volt – a félig bontott asztagot odahagyva, azon úgysem lehet segíteni – ponyvát húzni a cséplőgépre; hatalmas asztagponyvát, mely minden alkatrészét, de főleg az égre tatógó etetőállást, dobót betakarta. Előfordult, ha volt mivel, az asztagot is letakartuk, hogy az eső elálltával azonnal folytathassuk a cséplést.

Amerre a szem ellátott, szederfák, szilvafák, kerítések, ólak, istállók és pajták; szalma- és szénakazlak, csutaboglyák a hatalmas parasztudvarokban, szérűkben – s fölējük egészen alacsonyra ereszkedett az ég, a szürke felhőborulat; tyúkók, kacsák, galambok, verebek elcsendesedtek – bár a kacsák, megesett, vidáman hápogva szaladgáltak az esővert udvaron, viritykoltak a pocsolyákban. Az édesalmafát megvámolva mi is elhúzódtunk; előbb csak a gép alá, a polyvalyukba – verte az eső a ponyvát, dobolt a fejünk felett; az asztagot a gép mellett még némiképp védték a fölėje hajló akácfák, de aztán azok is átvizesedtek; apró levélpénzeikről kövér ezüstcseppek cseperésztek. A nedvesség mindent átítatott, fejünk fölött a ponyvát is – odahagytuk hát rejtekünket, ki az istállóba, vagy a fészerbe, vagy a pajtába vette be magát – lassan szétszóródott az egész nép, csak a bandagazda állt gondterhelten a ház tornáca alatt, talán pipázott, s a felhőket latolgatva mondott valamit a gazdának.

Almi nekik gond, nekem öröm volt, de – úgy vettem észre – mind a többieknek is. Tartott a nyár, lángolt erősen már vagy két hete szakadatlanul – s mi pitymallattól, előfordult, hogy este nyolcig, kilencig egyfolytában a dohogó, polyvát, szalmát és sűrű port ontó gép mellett: a polyva- és törekluknál, az asztagon kurta vasvellákkal, az emelkedő kazlakon a megpúpozott petrencerudakkal, hogy alig bírtunk felkapaszkodni a járásdeszkákon; a zsákoknál és a mérlegnél – és némelyik zsákba 120 kiló búza is belefért –; nem csupán a mázsára, a mázsáról a szekérre kellett őket rakni, de még bezsákolni a magtárba vagy a padlásra is.

Lángok, lángolt a nyár, s bár ez a hajnal más volt, mint a többi, azért csak beindítottuk a gépet; már a reggeli ideje is elérkezett, amikor esni kezdett az eső. Először csak szemerkélt; reggeli után még 'bele is fogtunk a munkába, de aztán sűrűn, konokan kopogott; míg el nem verte, por szállt fel az esőcseppek alól, egyszerre mindent elborított az ázó szalma illata, polyvaszőkeséggel játszott az alacsony, lila ég alatt, s az esőben mégjobban fénylettek az akácfák zöld levelei. Elnéptelenedett az udvar, a szérű, csak a kacsák, libák szaladoztak vidáman föl s alá; a baromfiak féllábra állva csöpögtették le farkukról a vizet, behúzódtak a bokrok alá, ólak fejtekébe; az eső mindenre ráparancsolt, s különös némaság ülte meg a tájat, különös visszhangja a monoton esődobogásnak.

Elbűvölve az ellentét érdjétől, mely lángoló, porfüstös napjaink s a váratlan esős idő között feszült, zsibbadtan heverésztünk erre-arra, ponyvák, pajták, kazlak fejtekében; csak a bandagazda ücsörgött gondterhelten a verandán; a monoton esőben arra gondoltaim: ez a nap ide vagy oda, egy hét múlva vége a cséplésnek, s én bezsákolhatom első felnőtt keresetemet az udvarunkba; jöhet az ősz, jöhetnek e méglilább alkonyatok, hetes esők – ezt a váratlan nyári napot senki sem veheti már el tőlem: amikor, mint pihenő állat, szabadon és boldogan heverészttem, s más dolgom sem volt, mint mélyre szívni a szénapajta lányszagú illatát.

Kinek hiányzott a Kútásó?

Kútásóék talán a legszegényebb szegényemberek voltak a aluban. Ott laktak velünk szemben, a Bogárdi utca túloldalán, egy kis zsuppfedeles házban. Udvaruk szegélyéről

korhadó, mégis takaros léckerítés nézett az utcára. Nem volt gyermekük – nem tudom, hogy valaha is lett volna –, Kútásó bácsi napszámba járt, a felesége – mindig ezer-ráncú fekete szoknyában – tyúkokat, csirkéket nevelt a kis udvaron. Öt ritkán láttam, ritkán jött ki az udvarról az utcára, de Kútásó bácsi majdnem mindennap a szemembe tűnt kicsi, becsukódni készülő bicska-termetével, kopott summás-kalapjával, a kalap alatt kurucos orr, kétfelé lecsüngő bajusz.

Csodálatos képzelgésem voltak Kútásó bácsiról, erre nem több, csupán a neve indított. Sohasem láttam őt kutat ásni valójában, mégis azt képzeltem, éjjel-nappal csak nagy, mély, téglával kirakott vagy betongyűrűvel falazott csodálatos-friss-ízű kutakat ás, ömlőnek a húsos ötpengősök a markába. A mi kutunk az udvaron betongyűrűvel volt bélelve, mély volt, félttem belenézni, mégis mindig én húztam tele a kannákat, vödörket, s hogy a kútvödörből átöntsem a vizet a bal kézben tartott kannába, mindig mélyen a kútba kellett hajolni, ráadásul az átömlő víz is egyre súlyosabban húzott a mélybe.

Talán a kúttól való, napról napra újra legyőzött félelem kapcsolt legerősebben Kútásó bácsi alakjához. Elképzeltem annak az embernek a bátorságát, aki akár húsz méterre is leássa magát a földre – társa mindennap mélyebbre eresztí a meredek falú kútba, maga alól kaparja ki a nedves földet, az agyagot, melyet vödörként húznak a felszínre, hogy mélyülhessen a földre ásott lyuk, s elérje egyszer a felfakadó vizet. Elképzeltem annak az embernek rejtélyes, szinte mágikus tudományát, aki biztosan üti le az ásót a kiválasztott helyire: íme, itt víznek kell lenni, itt lesz a kút. Láttam szülőfalum határában, délibáb-lebegésben a csordát tolongani az itató körül, a pásztor csak húzta a kútosort, öntögeti a vizet a kánikulában a repedt, fatönkből faragott öreg vályúba; a tehének, borjaik ivás közben a fejüket felemelték, friss víz csörgött le bársonyos pofájuk szegletén. Mentem a kúthoz magam is a totyogóval; kilométer-messze a földünktől kukoricakapáláskor, vittem a hideg vizet szomjas magunknak, ittuk kenyérre, hagymára-szalonnára. Ezt azonban mindig megelőzte a szomjas délelőtt, amikor már elfogyott a vizünk a nyári napban, és mégis új sort fogtunk, tudva, csak ha végére értünk, lehet majd elindulni a kúthoz.

Sivatagi káprázatok játszottak velem ilyenkor a forró földön, akár légionáriusokkal a Szaharában, akiket a Rejtő-könyvekből véltem ismerni, vagy Sven Hedinnel, akinek könyvét – *A vad Kurdisztánon át* – akkoriban olvastam. S Kútásó bácsira mint a Nagy Kútásóra gondoltam irigyen, akinek persze nem kell így szomjaznia, mert mindig ott van az életet adó víz közelében. Szómágia volt ez már anélkül, hogy sejtettem volna, hisz, ha jól belegondolunk, a kútásó is csak a kotyogó vizét ihatja munka közben, mert a kút vize még azután is sokáig sáros, zavaros, ha felhúzták az utolsó vödör földet.

És most jön a legnehezebb. Kútásó bácsi halála, aminek emlékétől máig nem szabadultam, aki csak most mehet utolsó útjára valójában, most, hogy ezekkel a sorokkal elengedtem. Talán a legszegényebb ember volt abban a gazdag, jó, fekete földű faluban, szülőfalumban, s úgy halt meg, ahogy nem kevesen a „hárommillió koldus” közül: Kútásó bácsi egy éjszaka a kútba ugrott. A saját udvarukon ásott kútba; felesége hosszú jajveszékelése ébresztett bennünket, szomszédokat; s míg én a dunyha alatt reszkettem, mert *éreztem*, hogy valami rettenetes dolog történt, nagyanyáim hozta a hírt: Kútásó bácsi a kútba ugrott. Maga mellé vett akkor a sezlónra, ahol aludt, úgy csitított – és erre is emlékszem, mert ez nem történt meg soha máskor.

Furcsamód Kútásó bácsi temetéséről nem maradt meg bennem még csak homályos kép sem, talán mert én nem tudtam eltemetni, talán mert mindezek után képtelen voltam elfogadni a halálát; neve úgy befészkelte magát képzeletembe, hogy el nem választhatta tőlem a halála sem: mégis, kérdezem – érzem felsejleni –, kinek hiányzott azután, hogy kútba ölte magát, a falu legszegényebb embere, Kútásó bácsi?

Rovások nagyapám latin nyelvkönyvére

Gyere, Nagyapám, kézen-foglak, felsegítelek a gutaütés ágyából, fél-oldalad magamra vállalom, úgy vezetlek ki betegszobádból, hátra, a kertbe; az Édenkertbe, amit Te álmodtál meg, mikor ennek a népnek – nem egymagadban – jobbat akartál, talán épp azt, amiből ez a kis darab Éden lett; – nem gondoltad te még akkor, végtelen kukoricások kardlevelei közt szabdaltatva; mivel jobbat kívántál ennek a népnek, nagyobb és közösségi földet, mint sok-sok nyíllövésnyit ősünk az ősidőben, a Kárpát-medence tágas terein: nem gondoltad, hogy ott üt meg az Isten, hogy fél-oldaladra majd megbénuljál – gyere, fogd a kezem, ötéves vagyok, de erős gyerek vagyok, kivezetlek betegszobádból, örököltem tőled az akaratot, s azóta hányszor, de hányszor vágott végig rajtunk a korbács – sebj, most együtt vagyunk, Nagyapa s Unokasarjadék, aki most Rád akar hajazni; menjünk, a konyhaajtótól jobbra induljunk el, a téglával kirakott kis pitvaron át, el a fészker előtt, tovább az ágashegy előtt, ahol a tüzelőt aprítottam, menjünk el a pince előtt a drótkerítésig; kinyitom az ajtót, lépünk, csak lépünk, lépkedünk végig a kerten, lebegj mellettem béna féloldaladdal, nem bánom, ha közben az egyszeregyet is kikérdezed, csak szólalj meg, lebegj; itt vagyunk az Édenkertben a vetemények között, amott már piroslik az eper, a málna, bogyót buggyant az egres, a szőlő hízó fürtjein kis gáliccseppek, s bedől a földek feletti duzzadt ég-gerezdből, bedől a kertbe a vakító fény, a vadgalamb kábítón krúg fejünk felett az akáclombban, itt látom a verset melletted, színes légbuborékban száll a verebek csivitelése nyomán, feljebb kering egy meleg légörvényben, nem hasonlít a komor zsoltárookra, bár talán belőlük csírázott-szivárgott ki, mikor még tanítottál, harmóniumoztál az istentiszteleten – látom a verset, rajtam kívül van minden költészet Homérosztól a latinokig, Horatiustól Rimbaud-ig, Apollinaire-ig, Ady-ig s a magaméig: a költészet rajtam kívül van, de nem tőlem függetlenül létezik – ezt mondd meg, hogy lehet, mert még nincsenek szavaim, talán egész életem abban telik el, hogy azokat gyűjtöm vagy termem, mint májusi akác a mézet; nincsenek még, nem is akarom őket, csak Veled akartam lenni itt a kertiben egy végtelenül kitartott pillanatig, tudva, hogy velődből származom, bénult fél-oldalad az én múltam is, hogy elmegyek talán Indiába vagy a Kaukázusba a ginzeng-gyökérért, a gyógyító fűért, mert az e sebzett, sebet-ütő földön csalánban nem terem meg.

Gyere, ülünk ki a kertbe, vigasztaljon a gyenge napfény, s a végtelenbe táruló utak.

Törököt fogtam, nem ereszt

Miután a kemény 42-es telet követően elváltak a földtől a vizek, Jakab Pisti meg én – már benne a forró nyárban – kiszöktünk egy délután a faluvégre, a hatalmas kubikgödörben képződött tekintélyes tóhoz: a mi tavunkhoz. Mert ez az új víz a Bogárdi utcai gyerekek tava lett; északi partján a hullámok szinte a köves utat nyaldosták, délen kukoricás szegélyezte, nyugatra a faluszéli házak látszottak, keleten kis domb emelkedett, öreg gémeskúttal.

Azóta terveztem én már ezt a kirándulást, hogy pár hete rájöttem: tudok úszni, a faluszélii tóban nem süllyedek el; már az első napon, mikor mi, gyerekek felfedeztük ezt a fürdőhelyet, ellestem egy fiútól a kutyaúszás fortélyát; mely nagyon fárasztó volt

ugyan, nem is lehetett sebesen haladni vele a vízben, de mégiscsak igazi úszás volt. Nyomás okom volt rá, hogy bemutassam tudományomat Jakab Pistinek; ez pedig a tavalyi nyárból eredt, mikor egyszer a határban kóboroltunk ketten, ürgéket, nyulakat, fácánokat lestünk, s egyszer csak egy öreg, roskadozó kávjú kúthoz érkeztünk. Lebáméskodtunk, a téglák hézagaiból itt-ott fűszálak, tollak kandikáltak ki, s csakhamar felfedeztük, hogy a kút oldalában verebek fészkelnek.

Hajam – dróthajam minden szála az égnek meredt, amikor barátom egyszerre csak vakmerően átlépte a kút kávját, s a téglák hézagaiba kapaszkodva elkezdett lefelé mászni. „Többször is megcsináltam én ezt” – szólt nekem magabiztosan, a kút kongatta a hangját, ráérősen bekukkantott a verébfészkekbe, ahonnan a kis csúrik már kirepültek, megcsobogtatta lábával a békanyálas vizet, majd döccenő nélkül visszamászott. Igaz, hogy ez az öreg pusztai kút nem volt olyan mély, mint a mi betongyűrűkkel kirakott kutunk az udvarunkban – mégis, ettől kezdve csodáltam Jakab Pistit.

A gyerekek már nyüzsögték a tó körül, amikor odaértünk; az volt divatban köztünk, iszapcsatákat vívtunk, iszappal dobáltuk meg egymást. Egy kiadós iszapcsata után bemutattam tudományomat Jakab Pistinek, aki nem sokat hederített rá, hogy kavarom magam alá a vizet két tenyér-lapátommal, minden erőmmel igyekezve. „Te – azt mondja – oda köne menni ahhoz a kúthoz” – és a tó fölött meredező gémeskútra mutatott. Én egyszerre csak kitaláltam valamit. „Ülj a nyakamba – mondtam átviszlek a túlsó partra.” Jó viccnek ígérkezett, csakhamar a nyakamba vettem Jakab Pistit, a vállamon lógatta le a két lábát – ezekbe kapaszkodva igyekeztem begyalogolni a tóba. Pisti egyre könnyebb lett, ahogy haladtunk befelé – nem tudtam, milyen mély a tó, a szélén csak derékig ért – én meg már nyakig benne voltam. Egyszer csak számat, szememet is ellepte a víz. Pisti észrevehetett valamit, mert görcsösen kapaszkodott a hajamba is, lábai a nyakamat szorították. És én gondolkodás nélkül brontoszaurosszá változtam – visszamentem vagy kétszázmillió évet a Földtörténeti középkorba; 20 méter hosszú, 20 tonna súlyú testem szinte kiszorította a kis tó vizét; hosszú, pikkelyes nyakam végén a fejemet alámerítve döftem az iszapos homályba zsákmány után: *hidegvérrel* mentem tovább, bár tudom majd megpattant, bőrcsontos, kemény nyakpikkelyemen nem éreztem Jakab Pisti lábainak szorítását – és sárkányságomra ébredve emelkedtem fel aztán, amikor kigyalogoltam végre az iszapgödörből. És igen, vissza is kellett jutni valahogyan. Csodálatos átváltozásomat mély titokba burkolva, kerülővel próbálkoztam; nem akartam visszafelé is víz alá kerülni Jakab Pistivel, aki mindezek közben egy szót sem szólt; szorította, csak szorította a nyakamat, amíg csak partot nem értünk.

A fára akasztom a kötelet

A fa már két napja halálra volt ítélve.

Másztam fölfelé a törzsén, közelről láttam kérgének mély rovátkáit, mélyebben barna hangyák futkostak. Lentről – amint egyre magasabbra jutottam, nyakamban a vastag kötéllel – Jenő biztatása hallatszott. Visszanéztem: alattam, furcsán megrövidülve, hogy a feje szinte a lábfejéből nőtt ki – Jenő bozontos haját, fehér törzsét láttam. Jenő szőke, göndör hajú, kék szemű és fehér bőrű zsidófiú volt, suszterinas Zsiga bátyám kis műhelyében, családtag a házunknál.

Jenő csak biztatott egyre, az „idősebb testvér” jogán, én pedig másztam fölfelé,

nyakamban a kötéllel. Ahogy egyre magasabbra jutottam – mintha csak az Égigérő Fára másznék –, a táj kitárult körülöttem. Minden, amit eddig csak szemtől szembe, a síkban elhelyezkedve láttam, új dimenziót kapott, szinte a felhők szemszögéből. Másztam én már sokszor fára; a házunk előtti akácfa gyenge, kihajló ágairól én fogtam be a rajzó méheket, másztam verébfészket fosztogatni, másztam almafára a gyümölcsért. De soha még ily magasra, és ezt a fura ünnepélyességet sem éreztem, nyakamban a kötéllel. Alattam gödrében rezgett, rázkódott a fa. Érezte, hogy búcsúzni kell mindattól, amit 20-30 éves életében látott levél szemeivel a magasból: a piros ház- és óltetőket, a környék szalmakazlait, melyekben verebek és egerek fészkeltek, a távoli határban és egészen a kert széléig hullámozó búzamezőket, a kapirgáló tyúkokat a szemétdombon, a galambpárokat, amelyek az ágain fészkeltek; a báránnyelűket, amint úsztak nyugatról keletre, az éjszaka csillagos égboltjait, a kegyetlen teleken ágairól fagyottan földrehulló varjakat. És engem sem lát soha többé, amint Jenővel együtt forgatjuk a földet alatta a kertben, a tavaszi humuszba fordítva ásónkkal az ősszel lehullott akácleveleket.

Ahogy fölfelé másztam, nyakamban a kötéllel, rezgett a magas, öreg akáctörzs a gödörben, amelyet két napig ástunk ásóval, fejszével, likvágóval; elvagdaltuk a vékonyabb gyökereket, már csak a gyökérszék fő-ága tartotta, amely legmélyebbre nyúlt a földbe az éltető sókért, nedvekért. Ez a fa volt a sorban az első, a legnagyobb, hatalmas koronája egészen kinyúl a kertből az óltetők fölé: legjobban a szélben szerettem látni, amint büszkén, erősen hajladozott, meg nem adva magát, s ágaival zenét csiholt az őszi szelekbe. Azt már ne is mondjam, hogy májusban gyönyörűen, hatalmas fürtökre bomolva kivirágzott, a méhek rajokban zsongtak körülötte.

Megérkeztem végre az alsó ágashoz, s most jött a művelet legnehezebbje; nyakamban a kötéllel el kellett engednem a törzsét eddig rátapadó tenyereimmel, s egymás után mindkét kezemmel megragadnom a kifelé nyúló ágakat, hogy felhúzódkodhassak ágas-bogas koronájába. Jenő letről izgatottan figyelte légtornászi mutatványomat, amint néhány másodpercig ég és föld között lebegve, karjaim erejével feltornásztam magam az ágakra, mint egy nyújtóra, majd amikor már elhelyezkedtem, tovább biztatott. Útmutatása nyomán a fára hurkoltam az eddig nyakamban lógó kötelet, majd utoljára még egyszer szétekintve, leereszkedtem a földre. S még nem volt vége. Jenő ügyesen kijelölte az irányt, hogy merre húzzuk majd el a fát, ha elvágjuk utolsó vastag gyökerét is, nehogy a szomszéd kertbe zuhanjon, s lehetőleg a mi kertünkben se tegyen sok kárt. Amint dologba fogtunk, szemünk cinkosan összevillant. „Elégedett legyen a gazda” – mondtam Jenőnek, s az idősebb jogán ő fogta és húzta meg elsőnek a kötelet a Ghagall-kék ég alatt.

Macska öli a verebet

Elhantoltam az öreg macskát a szemétdomb szélére, jó mély gödörbe, hogy a kaparó baromfiak ki ne áshassák. Itt nyugodtak valahol többrendbeli fiai is; szülés után mindig csak egyet-kettőt hagytunk meg belőlük, azokat fölnevelhette, hogy aztán elajándékozhatjuk – a többit a földbe kellett fojtani. Nagyanyám kedvence volt az öreg, tarka cica, tejet is csak mi ketten kaptunk, ott múlt ki a fészker mellett, a házfa tövében, egy rongydarabon. Az öregség vitte el, már a macskakor végső határán.

Mindez látszólag rendben is volt, csak hogy nem volt többé macskánk. Szegényebb lett a ház vadona egy tigrissel. Nem volt többé tigrisem: néha vele álmodtam, számtalanszor eljátszottam magamban a macskaságot, a bőrébe bújtam – cirnos

pofámat ágak karmolták a dzsungel mélyén. Tudtam, hogy a macska a tigris civilizált rokona, s álomban nagy macska: tigris voltam. Talán a szabadság babonázott meg, a mindentől való függetlenség, ami lényéből áradt. S ezzel együtt a titokzatosság, amely ott lappang minden szabadság mögött.

„Tigris, tigris, éjszakánk
erdejében sárga láng”

– még nem ismertem a Blake-verset, amely most, ez írás közben egyesül akkori képzeitemmel, és talán segít is fénycsóvát vetni a lélek vadonének egyik szögletébe.

A hétköznapokon együtt éltünk a macskával. Amíg én ágat vágtam a fészker mellett, az öreg fatuskón, baltámat ütemesen emelgetve, a bal kezemben tartott cserjét minden csapás után előretolva egy darabon – aprítottam a tegnap, tegnapelőtt még élő cserjét, a macska néha, egerrel a szájában elősétált az udvar valamelyik szegletéből – óvatosan fogta az egeret, nehogy a gerince megroppanjon, s leejtette a fészkerben játszadozó kölykei élé. A kis macskák, mint egy újabb játékon, kaptak rajta, hol az egyik, hol a másik csípte el az elosonni igyekvő egeret, így ment ez, míg csak az ártatlan jószág halálra nem fáradt.

Izgató volt ez a játék a vadász és zsákmánya között, az év folyamán sokszor megisméltődött – s én egyre keményebben, pontosabban csaptam le baltámmal a száradó cserjékre, ágakra, s ha a konyháiban tüzet raktam, belenéztem mélyen a parázsába. Mindennap vágtam az ágat, mindennap láttam a macskát, amint vadászott az udvarunkban. Dzsungele az a fölhalmozott cserjebozót volt a fészker és a kerítés között, ebbe húzódott óvatosan, mikor reggel kiszórtam az ocsút a baromfiaknak. A verebek a bozótgyűlésezve várták, hogy a tyúkok jóllakjanak s eltakarodjanak a területasztalkáról. Néhányan ugyan megpróbálták közjük vegyülve csipegetni, de a baromfiak nem tűrték ezt, elkergették őket. Később a verebek csapatostul szálltak le a maradékra; nagy csapatban csipegettek, elmerülve a lakomában, komikus ugrándozás közepette. Ez volt a macska pillanata. Egy ugrással a verebek között termett, jól kiszemelve magának az áldozatot, úgy ugrott, hogy a veréb a négy lába közé kerüljön, a megzavarodott madár nem tudta, hogy merre repüljön ki a macska-mancsok alól, is (mire választott volna, a mancsok villámgyorsan leszorították, s máris a vadász fogai közt vergődött.

A sikeres vadászat nyomát rövidesen már csak a kitépett, barna verébtollak jelezték – s mire bementem a konyhába, hogy ismét rakjak a tűzre, még a parázs megpillantása előtt a sparhert alatt heverő cica elégedett szemébe pillanthattam, melyek gúnyorosjókedvűen, s szinte testvérően parázslottak fehér bajusza, titokzatos tigrispofája fölött.

Hóhérolás

Ott ügyetlenkedtünk én és Gergő a Tisza-kutyával az ólak mögött, a pince kimeredő gerendájánál. Akasztófa volt ez, a Tisza-kutya akasztófája. Nagynehezen rátettük a hurkot a nyakára, majd a gerenda végére kötöttük, ott fuldoklott, rángatódzott a szegény állat egy darabig, majd miután sehogy sem sikerült megfulladnia, Gergő baltát fogott. De ezt már nem vártam meg, elmentem onnan a fészker alatti, kihűlt kutyaólhöz, szívemet fájdalom szaggatta; mindkét kutyánknak így kellett hát végeznie. Tisza elődjét, Morzsát, igaz, vadászpuskával lötték agyon – csaléteknek egy tányér ételt tettek eléje, s miközben Morzsa mit sem gyanítva lefetyelt, érte a lövés. De úgy

látszik, nincs vadászpuska, be kellett szolgáltatni azokat is, mint a rádiókat, így magunk voltunk kénytelenek hóhérolni.

Ez volt a parancs. Tisza is, akárcsak elődje, rászokott a tyúktojásra, azt lopkodta a tojófészkekből, az ólból, a kazal zugaiból, s az áruló jel, a tojás sárgája vagy egy darab tojáshéj ráragadt a pofájára. Miután erről sehogy sem lehetett leszoktatni, döntöttek úgy a házban, hogy Tiszát el kell pusztítani.

Ott álltam a kihült kutyaól előtt, miközben hallottam a halálra ítélt vergődését, nyüsztését, ahogy Gergő a fejszével fejbe csapkodta, s még mindig nem akart kimúlni. Nem tudom, Gergő mit érezhetett a hóhérolás közben – én megengedhettem magamnak lelkem fényűzését, hogy elmeneküljek a hóhérolástól, részvétet érezhetők, ha ez Tiszán már nem is segíthet. Gergő valahonnan az erdélyi hegyek tájáról jött a visszacsatolás után, akkoriban több székely legény is jött a faluba, s beállt Zsiga bátyám cipész-műhelyébe inaskodni. Ez komoly dolog volt. A mester súlyt helyezett rá, hogy a félárva legényből szakember legyen, kenyeret kapjon a kezébe. Szerettem Gergőt, kevés beszédű, hallgatag fiú volt, a szája mellett két éles barázda korai szenvedésekről tanúskodott. De most, a hóhérolás közben sajnáltam is: egyik barátom öli a másikat, állapítottam meg keserűen.

Pajtásaim lehettek népesen az utcában, a faluban, a határban, de kutyám csak egy volt, a Tisza az udvarunkban. Mintha megsejtettem volna: nálam nagyobb hatalmak szavaztak a halálára, olyan nagyok, hogy én gyerekésszel fel sem mérhettem. Nem tudtam hát megmenteni. Belül valami élesen tiltakozott, amikor a szerencsétlen állatot a gerendára akasztották.

A hóhérolás után csakhamar ketten maradtunk férfiak a házban, nagyanyám mellett és segítségére, mert a bátyámat, a mestert behívták katonának. S Gergő – nagymama kétségbeesésére – egy éjszaka lábával végighasította a dunnahuzatot. A szovjet hadsereg bevonulásának éjszakáján a Bogárdi utcában levő kis műhelyben húzódtunk meg hárman: Gergő, én és Orbán Jani az utcánkból. Füleltünk, figyeltünk az éjszakába, őriztük a műhely, a suszteráj értékeit. Hajnal felé, mivelhogy nem történt semmi rendkívüli, a két fiú mintha megvadult volna, birkózni, dulakodni kezdett. Hiába csitítottam rémulten őket – egyszercsak a birkózás zajában kopogás hangzott föl. Kopogtak a járdára nyíló kis ajtón. Kinyitottam, s egy zseblámpa fénye mögül egy fekete pisztolyos meredt ránk.

Reggel már Gergő be volt fogva: pisztolytáskát varrt frissen szabott, meggyező duráberbőrből egy szovjet őrmesternek.

Gömbvillám a fellegekben

Mi minden megfér a magasan gyülekező felhők alatt! Nehéz kalász-fejével súlyosan hajlik meg a búzamező, fölkapaszkodva a térés síkság egy-egy enyhe dombjára, megbukva és rohanva lefelé a gyenge lejtőkön.

Mint egy rohamozó hadsereg. A kenyér hadserege, gyermekek, állatok békéje, hisz ott van köztük a nyurga rozs, az aranyos árpa, a zölden zengő zab is.

Felhők alatt hullámszik ez az édes síkság, néhol vetemények, karózott szőlők, bekerített gyümölcsösök tarkítják, és akácligetek, sort álló öreg akácok a dűlőutak mentén. De most felhők gyülekeznek észak-keletről, egy-színbe mossák-árnyalják a mezők tüneményeit: barnáslila színt ölt a mezőföldi éden.

Sokfajta felhőjárás van errefelé a Dunától a Balatonig terülő „pannonjai Alföldön”: a konok őszi esőket permetező őszi szelek fellegei, a tatárjárásként dübörgő nyári viharok villámai közt, s a tavaszi felhők rózsaszínje, tökéletes ívű szivárványai. A tavaszi szél, mely nyíló orgonabokrokat hajlítgat, reggel és este ott susog a piros-fővegű házak, zsuppfedeles otthonok között, a mezőkről lóhere- s vadvirágszagot hozva magával. – De most jön, csak tolakszik a felhők fekete bölénycsordája, mintha valami haragvó úr parancsolná őket a fejünk fölé, hogy a felnőtt is féljen újra a gyerekkor kísérteteitől, babonás rémektől, az alvilág kutyájától, halált kuvikoló bagolytól, Zeusz villámaintól, földgolyónyi tűzgömbjétől. A gömbvillámtól, mely anyánk kezére kúszott nyáron a pajtaszínben, ahova a vihar elől húzódott, a tűzlabda végiggurult, lebegett a pajta kerítésének kerekdad husángjain, s szegény anyánk valósággal megbabonázva túrta, hogy végigszaladjon a kezén, majd a gémeskút peremére ülve rózsaszín tulipánvillanással szétfröccsenjen-robbanjon.

S gyűlnek, csak gyűlnek ezek a Fellegek, mord bivalycsordát, világot nyelő cethalat, hétfejű sárkány testét formázva; füstölgő hadihajókat, melyek tépett, viharzaggatott vitorlákkal úsznak el észak-keletről dél-nyugatra. A roppant, végeérhetetlen tél küldi őket; sarki hómezők, tengerbe csobbanó gleccserek küldöttei, vonulnak a mágneses erővonalak mellett a két pólus közt, szinte az idők kezdetétől. S mily küldetéssel? Ki tudja? – Csak a hó alatt áttelelő gabonatóblák, a nyári záporok nyomán hízó szőlő, paradicsom, paprika, dinnye, répa, cseresznye tudja a titkok nyitját, meg a kisduderdők, virágzó bodzák, fehér tányéraikkal, puha-bélű, barna ecetfák, s a rohangáló kamaszlábakat megcsipdeső csalánbokrok.

A búzaérlelő roppant kánikulák nem is sejtik, mért szikráztatják a hőség üvegburáját a Duna-Tisza felett, s mintha csak lelkünkben folya, a „pszichodráma”: hideg, meleg váltakozva gyötör, ez testünk s történelmünk. Vért izzadunk, jégcsappá fagy eleven szerszámunk, kezünk; körmünk kékül a fagyban, lábunk elfásul a nagy hidegben, ugrálunk, csapkodunk, akár őrészen a katona: kiszabott időnktől nem futamodhatunk meg. Távoli hómezők integetnek apáink fagy-rángatta kezével ama roppant negyvenhármas voronyezsi télből. – Milyen fellegeket láttak, mik vonultak el dermedt szempilláik alatt, micsoda rémvidékék? Önmagukra gondoltak-e? Látták-e tízévesforma fiukat-lányukat fejszét ragadni a halvas udvaron, a dunántúli télben, s fát aprítani, hogy meg ne fagyjanak? Megsegítette-e őket az *édes otthon* emléke, míg nyugatot keresték a hómezőkön, az egyetlen anyaföldet a Földön? – amely fölött szüntelen felhők gomolyognak, mint homlokunkon, is ráncai egyre inkább a mélyszántás barázdáit idézik?

Gondolkodva

Megyek az utcán az iskola felé, a magoltatás-feleltetés megpróbáltatásaitól szorongva, de azért gondolatban el-el kalandozva. Történelem, irodalom, földrajz, mezőgazdaságtan jöhet; a kötelező német nyelv, matematika, geometria már nehezebb. Megyek az utcán, végig az irdatlan hosszú Bogárdi utcán a református iskola felé, a kerítések mögött acsargó ebek vonításaitól kísérve – ezen az úton, csak még messzebbre, a falu közepén túlra szoktam vinni Zsigabátyámnak az ebédet a cipésműhelybe (takaros kis épület a Községházával szemben), néha bandában támadnak rám a nagyobb suhancok, az iskolakerülők, vagy már a második-harmadik elemiből kimaradtak – meg-megkergetnek, merít nem állhatok le verekedni, az ebédnek az ételhordó zománcoskannákban pontosan meg kell érkeznie. Mikor vissza,

hazafelé tartok, a banda fölszívódik a szűrökbe, hátsóudvarokba, istállóba – pedig ugyancsak forr a méreg bennem.

Felnézek az égre, míg megyek Bogárd felé a néptelen kövesúton, el a faluvégi tó mellett, mely a legutóbbi nagy, havas tél után keletkezett, tükröződik benne a naptányér, önmagát megkettőzve, mint a költő tükrében az Alföld, a Tisza „Ott, hol a kis Túr siet beléje”, a holdtányér is sápadtan függ az égen, mint ezüst tányér a falon, aransárgáját majd az éjszaka kapja meg, amikor teliholdkor Szent Dávid hegedül. Megyek Bogárdra a rokonokhoz, háború van, „Háború van most a nagyvilágban” – ezt akkor is tudnám, ha édesapámat, Zsigabátyámat nem hívták volna be katonának, Janibátyámat nem hajtották volna el a leventékkal nyugat felé, észak felé, amerre a felettünk tízezer méter magasban repülőezredek tartanak dél felől, a csonka határokat átrepülve, mintha csak pillangók volnának, Székesfehérvár, Almásfüzitő, Veszprém, Budapest fölé. Mi, a földön futkosó hangyák apró, fehér kereszték tömkelegének látjuk őket, és rövidesen a szőnyegbombázás morajlását halljuk. S valami néma iszonyattal.

Az iskolákat a jövő héten bezárják, és ha elér minkét is a front Dunapentele és a Balaton északkeleti csücske között, nem megyek egy darabig se a református templom mellé épített iskoláiba, sem Bogárára Bözsi ménemhez, a rokonokhoz, sem a mezőkomáromi gyógyszertárba; meggyérülnek magányos útjaim, mikor két állomás között szabadnak érezve magam, gondolkozhattam kedvemre: miért a háború, melynek első ijesztő lökését negyvenhárom telén éreztem meg, amikor szomszédunk alig húszéves fia odaveszett a doni katasztrófában, jött a hollószárnyú gyászjelentés, és jeges rémület ült a falura. Az orosz páncélosok kelet felől elérték a Dunát, közeledett a front, „rémhírek” szállongtak, fenyegetően közeli valóságnak látszottak a fölgyújtott orosz falvakat letaposó páncélosok rohamai, melyeket évek óta vetítettek a diadalmas filmhíradók – készülhettünk az acél- és tűzzuhatagra.

Lét és nemlét peremén billegnek a napok. Hol kiürítik, hol megszállják a falut: magyarok, németek, oroszok. A front mellékszárnyán vagyunk most, szerencsére, a fegyverropogás ritka, menekülő amerikai gépek húznak el a fákat súrolva, felettünk. Az éjszakákat néha sztálingyertyák vonják vakító fénybe. Elhúz egy-egy kávédaráló” – a szovjetek apró, favázás felderítőgépei. Házunkban telefonközpont, a két szobát a „Major” foglalja el. Nagyanya a csikólábú tűzhely mellett kuporog a sámlin éjszakákon át, én egy vaságyon, villanyfénynél olvasok.

Otthon vagyok így is. Gondolkozom. „Ki kardot fog, kard által Vész el?” Vajon túléljük-e?

Földült földön

Ozora homokkő-pincéiből visszatérve, első örömteli meglepetésünk az volt, ihogy épen áll a házunk. Ajtó, kerítés leszaggatva ugyan, az udvaron tank-nyomok és mélyre ásott aknavető-állások, a vaskályhának és a díványnak, amelyen nagymama szokott aludni az első szobában: hült helyük – de az első utamon mindjárt nagy felfedezést tettem: az egyik aknavető gödröt veszedelmes közelségben ásták ahhoz a helyhez, ahol én meg egy kékszománcos vendöly zsírt rejtettem a földbe; s ahogy fürkészem a földfalakat, hát egyszerre egy apró repedésen rámnevet a vendöly kék zománca. Megvan a Zsír, megvannak a gépek: a suszter-varrógép, amelyet a fészter földjébe ástam takarosán, fölötte ott abrakolt, dobogott hetekig a katonák lova, mégsem fedezték fel.

Csak bevonult bátyámért kínozott bennünket a nyugtalanság, Édesapámért végre

nem kellett aggódnunk, mert ép egészségben megjött. De Zsigabátyámnak se híre, se nyoma. A katonák szállingóznak hazafelé, de őt hiába vártuk. Nagymama meszelni kezdett mindenfelé a házban, én a kerítést és a hidat javítottam, ütöttem helyre, és megpróbáltam rendet teremteni a vasvillával feldúlt méhkaptárakban. A fiúk mindenfelé járták a határt, fedezékekben, lövészárkokban kutattak, lezuhant repülőgépet szedtek darabokra, minden teli volt kézigránatokkal, rakasz-szám a lőszer, még ágyúba való is volt köztük.

A faluvégi „gyerekek tavánál” máglyát raktunk, és szórtuk a tűzbe a töltényeket. Tisztos távoból figyeltük-füleltük hasrafekve a golyók pattogását. Egy nap híre jött, hogy az egyik fiú kézigránát dobálás közben halálra-sebesült. Megértve, hogy milyen veszélyes játék ez, mégiscsak jártam a határt, a lövészárkokat, s így rá is bukkantam a csikólábú vaskályhára és nagymama elhurcolt díványára. Nagy-nehezen hazacipeltem kincseinket, ismét beállítottuk őket a megszokott helyükre.

A bátyámról még mindig semmi hír.

Tavasza volt, fölástam a kertet, éppúgy mint régen, de közben különös szenvedéllyel pisztolyokat kezdtem faragni fenyőfából, a lelőtt Liberátorból szerzett fém-bilincsek rögzítették a csövét. És durrogattam velük a kertben, hátul, messze a házaktól. Nem is volt addig baj, amíg valódi éleslőszert nem tettem bele, akkor aztán az egész szerkezet fölrobbant a kezdben.

„No csak jöjjön meg a bátyád, te gazember” – mondta nagymama, és rám parancsolt: ne kísértsem az Istent, s ne játsszak az ördöggel. Az iskolát még nem koztuk rendbe, még nem kezdődhetett meg a tanítás, addig is újra olvastam könyveimet; egy félbeszakított lexikon meglevő, lapjain olvastam László László magyar feltaláló: holdrakéta-tervéről. Polgárista füzeteimét telerajzoltam Verne holdjárművével – és elképzelttem, hogy az én életemben ember lép a Holdra. S fellelkesedve vettem kézbe aztán H. G. Wells *Világok harca* című könyvét, s *Az Illés nép Ég felé rohan* – Ady-sort is úgy értelmeztem, hogy a gondolat, íme, rég elfoglalta már az Őrt is!

De akkor már itthon volt a bátyám. Azt is én vettem észre elsőnek, ahogy a földek felől közelített: hátizsákkal a hátán, fehér kötéssel a homlokán, jött be a kertbe, halvány mosollyal, kissé imbolyogva a fáradtságtól, s miközben lelkesen szólítottam nagyanyámat, már kérdezte is: „Na, megvagy, te Pupák?”

Sugárzó ég alatt

Már egy hónapja nem esett, nem párolgott a gazdag televény, meleg, úszkáló ködöket emelve a kert bokrai, a zöldpaprika, eper, hagymaágyasok, a málnabozótos fölé; üvegvasgáttal vágható, tiszta, átlátszó levegő a kert mögött messzeterülő búzatáblák fölött, csak egy-egy kocsis ver porcsíkot a távolbanyúló dűlőutakon.

Bele-belenézek a kútba, vagy tíz méter mély, nem apad az a jó, hűvös vize, hálaisten. Aztán fel abba a mégis-kék lángbuborékba: az égboltra, az aranyból sárgábban villogó Napba. Húz valami felfelé, mintha egy léggömb kosarában volnék, zihálok, szédülök az udvar közepén az iszonyatos hőségben, feszülő tüdővel emelkedők fel a lángzuhatagba, sugárzó ég alatt.

Mindenféle piszmogással telik a nap, egy kosárra való ágat vágok baltával a ház sarkánál, a fészert mellett, kukoricát szórok a baromfiaknak, cukorért szaladok a boltba, csöves kukoricáért a padlásra, ezt még lé kell morzsolni a délutáni töméshez. Hízó

kacsák zihálnak tátott, sárga csőrrel a fészker egy elkerített részén, úgy kerülnek sorra, hogy minden vasárnapra jusson egy a lábosba. Végzőm ezeket az apró dolgokat, de közben állandóan az égbolt arany gömbjében érzem magam, elgondolom, hogy még csak gyerek vagyok, semmim a kerek világon, csak ez a kis védettség, amely minden gyereknek kijár a faluban; és iskolám végeztével – 10 éves Vagyok és imost a negyedik elemi után megyek majd ősszel a polgári iskola első osztályába – itt van előttem az egész nyár, az aratás, a közalgó aratás, ahol a kaszások után markot szedhetek majd, kötözhetem sodrott szalmakötéssel a búzakévéket; hordhatom az aratóknak a vizet a távoli csordákéitól – ha fel nem szippant Véglegesen ez az aranyolvasztó egyiptomi égbolt, s benne Ozirisz, a mindegyre megújuló, meghaló és feltámadó természet istene, melyet nem csak künn, lüktető ereimben is érzek.

Egész nap szállók felfelé a pulzáló, hő-aranyat okádó végtelen égboltba; estefelé megdördül, váratlan vihar kerekedik, szárazvillámok csapkodnak lilára erezve a sötétülő alkonyt, távoli zápor szagát hozza a megldndülő, hús szél, kiszállok a megpattanó hóbuborékból, kiállók az esőibe klottnadrágban, meztelen felsőtesttel és barna lábakkal áztatom magam, míg a csirkéiket, tyúkokat az ólba terelem – a búzatáblák gyors záport kaptak, éppen csak annyit, ami elveri a port; a holnap hajnalban kezdődő aratásnál nem füstöl majd minden kaszasuhantásra az ért, sárga kalász – aztán az átnedvesedett udvar földjén végigmegyek a kerttől a házig nagyokat lépve a pocsolyákban; minden lépés után hátratekintve, jól kivehető nyomot hagyott-e meztelen talpam az udvar meleg sarában.

Csillogunk

Csillogunk-villogunk a régi táncok arany fényében, tizenhatéves kamaszok, a zenekar előtti placcon-porongon; körülöttünk a nagy terem négy sarkában feszítő mellel, szálegyenesen az idősebbek (az öregek!) járnak a csárdást, por csapódik fel sarkuk alól az öreg deszkapadló rései közül; szürke por lepi a pantallót, csizmaszárat; néha megpattan egy feltartott kéz hüvelykujja, a kontyos menyecskek keze a férfiak vállán, a férfikezek, azok a nehéz tenyerük az asszonyok derekán, kettő jobbra, kettő balra, azután megforognak; mögöttük a kitért teremajtó, a kocsma zaja – ünnep ez –, délelőtt a templom, zsoltáréneklés, délután futballmeccs, este bál, talán szüreti; tanuljuk az öregektől a méltóságos testtartást, fölvetett fölvel vihogunk, röhögünk egyet saját igyekezetünkön, mert mi még csak csikók vagyunk s még a csárdás ütemére is cifrább, kitekertebb lépésekre ugrik a lábunk. Villogunk a porrongon, ott forog a primás lánya, keletiesen van öltözve, színesen, üveggyöngyökkel; India-barna az arca, őt táncoljuk körbe, csillogunk, izzadunk, nedves tenyérrel szorítjuk derékon fogva a lányokat a tangóban, a keringőben, hótt-szerelmesek vagyunk mindenikbe, aki a kezünk közé kerül, ég a fülünk, néha csípőre csúszik a kezünk, ahol domborodik; ilyenkor egy rosszalló, kötelességszerű mozdulat görcsös szorítással tépi le tenyerünket a csípőről, csak tisztelen, fenn a derékon, sőt inkább a lapockákon, de kárpótol a feszesebb összesimulás a tánc forgatagában; miénk a zenekar előtti tér a plafonról lógó, meztelen villanykörték vakító fényében; kintről duhaj énekszó hallik, ha a szünetekben a söntés felé nyomakodunk egy fröccsre, belátunk a mulatozókhöz, ahol kecskelábú, nehéz asztalok mellett csattog a kártya, dől a bor, zendül az ének, néha egy valódi népdal is, mint a „Megkötöm lovamat..vagy a „Tavaszi szél..-, s aztán örökösen az a szentimentális, elnyújtott, falutól faluig összecsendülő „Akácos út ...”.

Én már azt gondolom, jó éji féltizenkettő táján: csak a szívemet fájdtítja ez a bál is,

Bódis Terike is, a májusi akácvirág is, és egyre jobban minden tánc – ahogy közeleg az az évszak éhben az évben –, amikor biztosan elmegyek innen, szerelem-méztől ragacsosan, a meztelen villanykörtek vállamra-tapadt fényével, is ahogy villogtunk tizenhatévesen, talán soha többet; de tudok majd én akkor is az emlékeimmel bánni, ahogy azok velem: bármikor benyithatok a régi teremajtón, foroghatok a zenekar előtti porongon (mint az a szegény fiú a Körhintában) és emlékeznek majd a lányok is arra a vékony, inas, sercegőhajú indiánra, aki messzebbre nézett, miközben szorította fiatal derekukat, s átkarolja őket ma is azzal a régi mozdulattal.

Két mondat

Két mondat volt, ami megülte a lelkemet, mint sötét sas a leterített vadat. Mindkét mondat végleges távozásom előtt hangzott el „a nagybátyám szájából, Pestre készülődésem közben, inaséletem megkezdésének küszöbén. „Ha már segéd leszel, levesszük rólad a kezünket, fiam” – hangzott az egyik, s a másikat még fájdalmasabb követte; „Senkinek ne mondd el, hogy nálunk nevelkedtél, mondd, hogy a szüleid neveltek fel.”

Mi diktálhatta őket, ma sem tudom a rejtélyt kinyitni. Tényék voltak, súlyos tények, s én tartottam hűségesen, bár vérző szívvel tartottam magam hozzájuk. Talán félték tőle, hogy forrongó, lázadó kamaszként bajt hozhatok? Vagy attól félték, hogy nem tudok majd a lábamon megállni? „Levesszük a kezünket rólad”; amikor lelkesebben, önállóságra készen senki sem indulhatott volna városi otthonba a faluról? Hogy tudok dolgozni, számtalanszor bizonyítottam már. S mindezt nem vették volna észre? Töprenghetek.

Nem is volt addig hiba, míg Budán, a Várfook utcai Dokosz-kollégiumban laktam, egyetemisták társaságában, havi 50 forintért (1948-ban ez nagy pénz volt), amit a bátyám fizetett, hogy inasként egy darabig ott lakhassak. Egy apróbb rejtély abból a három hónapból: a 100 forintot, amit minden eshetőségre kaptam Zsigabátyámtól, és ott lapult télikabátom belső zsebében, valahogy elvesztettem. Elvesztettem? Mindenesetre hűlt helye volt. Ezzel a hírrrel kellett bekopogtatnom, amikor a hét végén hazamentem. Megmondtam, s mély csalódásomra zord faggatás, zord hitetlenség volt a válasz. Valóban, már azt sem akarták, hogy Pestre jöjsek („Pest, feketére fest”) – s most nem tudom, mit gondoltak, mire költöttem ezt a nagy pénzt, de nem hittek nekem, s így festett engem sötétre már az első hónapokban a szemükben. (Bocsássatok meg, akkori, kedves egyetemista barátaim ott a kollégiumban, olyan jók voltatok hozzám, hogy eszembe sem jutott, esetleg ti „csórtátok el” – de ha ez történt is, fene bánja!)

Szóval, a baj még nem itt kezdődött. Hanem ott, hogy amikor a Táncsics kollégiumba alapos vizsgáztatás után felvettek (megalakult a NÉKOSZ, ki kellett költözködnöm), önéletrajzot kellett írni. Ő, ezek az „önéletrajzok”! Személyi adatok, születési anyakönyvi kivonat stb. „Szegény családból származom, báróim testvérem van, Édesapám a szabósággal épphogy csak megkeresi számunkra a kenyeret.” Valóiban, semmi okom sem lett volna elhallgatni, hogy cipész nagybátyám, özvegy tanítómé nagyanyám neveltek fel, tisztos, de az átlagosnál több kultúrájú szegénységben, s olyan szerencsés voltam, hogy még négy polgárit is végezhettem, megtanultam tanulni – az ő költségre –, hisz magam is inas voltam, ipari munkásnak készültem. (Akkoriban az önálló iparosságra való készülődés teljesen reménytelen volt!)

De ott ült a súlyos mondat a lelken: „Senkinek ne mondd el, hogy mi neveltünk fel” – milyen félelem vagy féltés diktálhatta ezt a súlyos parancsot?

Két mondat, két pöre mondáit, ami ma is megüli a lelket, s mint hajdan a Kaukázus sziklájánál, ma is a májamból lakmározik.

Hej, szabadító Héraklészem, meddig késlekedsz még?!

Lábak a földben

Torokszorító, ahogy az az ember fekszik ott kinn a temetőben; húzta egyenletesen az időt szorgalma, lankadatlan szorgalma fonalán 76 éves koráig, amikor egy este nyugágyába dőlve csendesen elaludt, csendesen és véglegesen. Torokszorító, ahogy fekszik ott kinn, a számomra már oly régi, hogy szinte örök akáclombok, babérbokrok árnyékában.

Szavak nélkül társalogtam vele egy fél életem s irdatlan távolságokon át, s ez a társalgás mindig egyetlen szóiból állt: köszönöm. Asztalnál ülve este egy torkos kis kutya szemével néztem, ahogy villázza kedvenc ételét, a káposztás kockát; mindig hagyott nekem is belőle a kék zománclábos egyik felében – pedig én a magam tányérjával már megettem. A vacsorámat. A ráadás, ez a ráadás volt a csemege.

Segédkeztem, mérgesen túrva a méhcsípéseket már nagyobb koromban a kaptárok felbontásában, a méh-családok ápolásában, mézgyűjtő munkájuk meglesésében, a pörgetésben, a rajok befogásában; túrva, hogy akáctüskék «záródjanak bőrömbé. Torokszorító, ahogy fekszik Zsigabátyáim a temetőben, hidegen a hideg föld alatt. Lábaik esténcént langyos lavórban áztatta a konyha kövén, s most mozdulatlanok, hidegek ezek a lábak. Lejárt velük 76 évet, a csecsemő piskótaláibaiból lettek nagy kamaszlábak, a rossz cipőktől nőttek rajtuk talán bütykök is, s felnőtten fájtak, esténcént fájtak a sok pedáltaposástól, a mindennap megtett sok-sok lépéstől.

A becsület! Ez a legfontosabb! – s az életben becsülettel tett meg minden lépést, több, mint becsülettel szeretett apám helyett, s segített feljebb egy-egy grádicson még legényedő koromban is. Az a boríték, amit diákszálós koromban kaptam tőle, csak levelét tartalmazta. A 80 forinttal kibélelt levélből a szarkák kiemelték a pénzt – mi volt egy felnőtt diáknak ez az összeg, te atyaisten! –, s honnan spórolta, dugta el Ő, talán éppen a dohánypénzéből? Ez lehetett a legnagyobb áldozat, mert szenvedélyes dohányos volt.

Fékszenek azok a dóznipattintó, cigarettasodró kezek s fáradhatatlan, fájdalmas lábak immár véglegesen és hidegen, közelebb a földhöz, minit valaha. Egyenesen a földre ágyazva. Torokszorító hát, amikor megjelenik álomban, megjelenik apáim árnyékában lézersugárral körberajzolva, vakítóan – földibe ágyazták s nem válhatott porrá! – csak, ha lábamra nézek, mely már szaggat néha, gondolom el, ki emlékezik majd rá, ha betelik az ige, ha már „porból vétettünk ...” megtérve apáink nyomába.

Voltam-e a János-hegyen?

Ülök a beton-terazon, a vaskorlátra könyökölve a Moszkva téren, s a nyári szél befújja szemembe a budai hegyek zöldjét. Egy színes ernyő alsó pereme alatt látom a

távoli János-hegy csúcsát a fehér toronnyal, csak nézem, nézem az erdő-sipkát, melyet a Széchenyi-hegy felől indulva az elmúlt évtizedben annyiszor bejártam: s felmerül bennem a kérdés (nem kis megdöbbenésemre), voltam-e én a János-hegyen?

Voltam-e? – amikor a Moszkva tér még Széli Kálmán tér volt, és 16 éves koromban fent laktam az egyetemisták diákszállójában, a Várfok utcában? Az épület is idelátszik. Csak a Széli Kálmán tér, Krisztina körút, Szabadság-híd, Üllői út vonalon vettem birtokomba Budapestet, mikor a ferencvárosi műhelybe jártam a 63-as villamossal, végig az Üllői úton a Szobieszki János utcáig. De voltam-e én a János-hegyen? – Hát mikor lettem volna? — ütődik belém, hisz reggeltől estig a műhelyben, szombaton meg utaztam haza, vasárnap este, vagy hétfőn hajnalban vissza! Hát mikor jártam volna én a János-hegyen? Amikor még friss volt a szemem. Nem akadhatott Budapesten töltött vasárnap abban a három hónapban, amíg itt, oly közel laktam a nevezetes hegyhez, kilátóhoz? (Most úgy érzem, kezem kinyújtva megsimogathatnám.) Hát el kellett hogy menjek egyszer a híres, kőteraszos torony lépcsőjéhez (1908-1910 – Schulek Frigyes tervei szerint), amikor még friss volt a szemem, s első látásra jobban megláttam akármit, mint most tízre!

Több, mint 30 év távolából nézegetem az ernyő szárnya alatt idelátszó hegyet, a kilátót, mely roppant méretűvé nő hangyányi létünk felett, ahogy nyüzsgünk a Moszkva téren, a Széli Kálmán téren; 1984-ben és 1948-ban – a régi télben sátrakat látok, melyekben dobkályha parázslik; a „bucik” még melegek, amikor 50 fillérért a markunkba nyomják; este van, a tér függőlámpákkal kivilágítva, sok kérges tenyér nyúl a bucikért, s az éltető sokaságban még kóborlók melegítem a lelkeket, mielőtt fölmennék a diákszálló számomra kijelölt vaságyába, ahonnan messzinek látszott a jövő, s néha felhangzottak a lelkes indulók.

Templom a dombon

Megemelkedik az a kisdud, alig másfél-kétméteres magaslat a falu közepén, amelyre az evangélikus templom épült. Eternit-palait móka fedte, összekeveredett színében a zöld, a szürke; tornya a diadalmas magasságban forgatta a négy égtájra tekintő hatalmas toronyórák mutatók, csak felnéztünk a szüntelen napi forgolódás áramában, s máris tudtuk, miikor dél, délután, estalkony? (S akkor még a harangok is megszólaltak.)

Megemelkedik, mondom, mintha mesére emlékeznék, az evangélikus templom kettős bronzkeresztje a torony csúcsán, mintha csak szárnyaikat eresztene, szárnyakat, melyek védőn óvják a hívő gyülekezetét, mintha angyalszárnyak lengenének. Ki tudja, mikor, hol, hogyan, milyen téglákból emelték ezt a templomot Édesanyám elveszett ősei a falu közepén, a kisdud dombon – mintha ősidők óta állna –, a gyermekség tágra nyitott, ámuló szemének ősidejétől. Talán gróf Batthány Lajos, az első független magyar kormány miniszterelnöke emeltette az általa alapított falu ékességének (mely nevében is őrzi nevét: Lajoskomárom) az 1800-as évek első harmadában, amikor épphogy csak elcsitultak az Európát feldúló napóleoni háborúk vérzivatarai, rendet teremtett a Szent Szövetség, mely majd a 48-as forradalmakat – köztük a miénket is – eltörjé, de ez még a be nem látható jövő, az új falu utcáit német mérnökök nyílegyenesen szabják meg, s a szomszédos Dégen tán már tanítóskodik a Perczel családnál Vörösmarty, s próbálgatja a *Zalán futása* dübörgő hexamétereit.

Emelt fővel magaslik az a templom a kisdud dombon, a falu közepén: testvériesen

közrefogja egy-egy utcasarok távolából a református és a katolikus templom; s ha felmerül áhítatomban karácsony, pünkösöd, húsvét táján, Édesanyám képe emelkedik fel a dísztelen, fehér falak között az orgona zsoltáros áramában, s hallom a kántáló rigó- s vadgalambhangot, akárcsak a templomkert bokraiból szólnának tavasszal. S vasárnaponként odajárnak hűgaim is a délelőtti istentiszteletre, ők *reverzális* következtében Édesanyám vallását örökölték, míg én Édesapámat követtem a református vallásban. Odajárnak, s engem az árvaság kerülget, mert ők hárman ülnek a templom diófa-padjaiba, míg alig kőhajításnyira tőlük én magam árválkodom a még puritánabb református templom vasárnap délelőtti, húsvéti áhítatában.

Karácsony tájt puha, szélesre teregetett vattacukrával megüli a hó, befátyolozza mindhárom templom mohás paláját, megzöldült bronzkeresztjét; s ez a békesség, ünnepi halkság a csend keresztje alatt közös áramába von engem is, aki vad, rimbaud-i kamaszként lázadtam egykor a szenvedés rítusa ellen – s megérezem újra a békítő anyai szó simogatását, az egy-szem szaloncukor ezüstös melegét s apám köszöntését névnapomon.

Mindketten már odaát.

Csak a kisdud domb tetején emelkedő templom, a próféták hangján a lépcsőkre kiáradó zsoltár emlékezik rájuk is, rám is, a kis kölyökre; aki még látja a szinte gyermek édesanyát lakktopánban, máris hajkeretben fellépegetni napsütésben, tél fehér havában azon a templomi lépcsőn.

A szótlán éhezések

Először csak a konyhához ragasztott kemence, mely valójában kinn a fal mögött púposodott, a szomszéd kertjébe könyökölve; szóval a kemence, vas ajtaja a falba süllyesztve. Nagyanyám minden héten fényesre sikálta, mielőtt neki fogott volna a kenyérdagasztásnak; fényes csutaszárakat hordtam be, szárazon zörögtek és zizegtek, s opálos lánggal izzottak a kemence belsejében.

Először csak a kemence fényes vasajtaja jelenik meg az emlékekben, a dagasztott kenyértészta kovászos, savanykás illata – s felsajdulnak a szótlán éhezések egymásra gyűrűző évei, amikor táguló orrcimpával visszalebbent a múltból annak a pirosra sült, hatalmas kenyérnek s a teknővakaréból kisütött, zsömleforma gyürkének illata a városi esték elhagyatott, füstszagú, savanyú levegőjében.

Visszalebbent különösen akkor, amikor már a sonkás-kenyeres-szalonnás csomagok is megszűntek, semmivé foszlottak a Bogárdi utcai régi otthonnal együtt. A halál elnyomta az illatukat, verssajdulásássá változtatva az emléküket; a szótlán éhezések nem fájtak annyira, nem gyötörtek meg úgy, mint a régi kert, a valahai kemence pusztulás-képe, s ebben a gyötrelemben fogant meg, terebélyesedett ki a költői elszántság, valami megfoghatatlan születés a lélek mélyén, vers-csírák, költemény-magzatok életbekapaszkodása: a csoda, hogy ami elmúlt, ösködbe burkolódzott, mégis életre kelhet bármikor, amikor felidézem. Esküt tettem az emlékezetre: nem önmagam kimondása, sokkal inkább egy isten világteremtő erőfeszítése, képességének kimunkálása volt a céлом, a múlhatatlan nosztalgia, mely megsemmisült világot képes megidézni.

„Sose tudod nekünk meghálálni, hogy fölneveltünk” – hallom a gyakran ismételt szemrehányást gyerekkoromból –, s mintha csak fogadalmat tettem volna, Goriot apónál zsugoribban gyűjtögettem, tartottam számon emlékeim minden felfénylő

apróságát.

Ezek az évek megismertettek egy másik, szellemibb éhséggel, mely a szív zsarátnokából támadt, mivel nem csak a kenyereim, de a valamikori mellé kapott szeretet is égetőbben, egyre égetőbben hiányzott, elkezdtem felidézni a szeretetnek emlékeit, hogy a mákból merítve újból megajándékozhassem vele magamat. A szótlan éhezések éve alatt nőtt és izmosodott bennem a világ, s új dimenziója, a negyedik, melyet a tudomány hasztalan keres, és ebben a térben csíráztak, értek meg aztán a versek a valóság vagy éppen az álmok megformált másaként.

S most elmondhatom-e, hogy a kollégiumban kapott, ezerszer áldott feketekávé lötyök, darab kenyerek, a népkonyhán ingyen élvezett paradicsomos káposzták a főtt tojással, vagy remeteségem idején, mikor mesterem beton-irodájában verhettem tanyát egy hosszú télen át, s újra csak a hazai csomag volt a menázsím; a Tűzoltó utcai népkonyha meleg leve: mindezek az emlékek még mindig melegítenek, hisz ők segítettek át a magam kenyéréhez, az otthontól való elszakadást velük vészeltem át, s a sajátlábra-állás nehéz hónapjait, éveit. – És mikor már iparral a kézben ismét az iskolát választottam, ők adtak biztatást az újabb éhezések éveiben s hitet: a sivatagban bármily messzeségbe elvesző út is elvezet egyszer a maga oázisához!

Papok, katonák...

A dac. Hogy én nem vagyok „úrigyerek” – vadóc, eleven pajtásaim jókedvvel verekedtek. Nekem nem volt szabad. Magamba szorultam, mint a robbanó golyó. Fejszét fogtam az udvaron. Mintha engem döftek volna, mikor a disznót szúrták szügyön, onnan egyenesen a szívbe a hosszú disznóölő késsel, január havában. Szalma pörkölte a barátságos, de már halott disznó szőrét. A dac. Hogy én ebben a „disznóságban” nem veszek részt.

Két világ. Bennem. Körül az áradó élet – földek a télben, hótakaró a lapuló búzamezőkön. Kapával ki a kukoricásba. „Úrigyerek vagy” – mondta Nagyanyám. Nagyapám felkutatta az ősoket a Tiszántúl levéltáraiban. Egy püspök hajtása. Csanád megye. Csanád. Ki az a legendás Csanád? A Pallas lexikon szerint: „Csanád (Ghánád, Cenad, Chonad, Sunad, Zunadi). Hagyományos személynév az ilyen nevű ősmagyar nemzetségben, melyet Bükén fiának és Budli apjának neveként a Márk-féle krónika Árpád nemzedékrendjében is szerepeltet. A nemzetség alapítója különben Anonymus szerint Sunad (Csanád) volt, Doboka fia, s anyai részről Szt. István unokatestvére, a Maros-menti Ohtum (Ajtón) legyőzője, kit a Gellért-legenda is említ. 1256. A nemzetségnek egyszerre két C. nevű tagja is előfordul: az egyik Wafa ispán fia, s Dénes és Gergely apja volt, a másik Kechele fia és Veche apja. Ugyancsak a nemzetségből származott Telegdy Csanád. Ezeken kívül 1281-ben az említettnek Ug nembeli C. fiai, béli birtokosok, továbbá 1295-ben Pesthesi C. fia, István, aki Hunyad megyei szolgabíró volt. De nem csak a főúri nemzetségeknél, hanem a többi néposztálynál is használatban volt a C. név. A C. név a török »csin«, »csön«, azaz igaz, becsületes, őszinte töbül származtatható, mégpedig a csagataj, »csina« igéből képzett –di végű igenévnék felelhet meg; ez a »csinadi« alak ma is meg van a Balázsfalvához nem messze fekvő Szász-Csanád oláh nevében, a Csinadieban, s aztán az erdélyi Csinádi családnévben.”

„Nagyapádnak egy püspök volt az őse” – bizonygatta Nagyanyám, s ez a valahai püspök talán azért választott ki – (én a levéltári okmányokat sohasem láttam), mert

Csanády-nagyapám református tanító volt. Ez a „püspök” sehogysem fért a fejembe, nem tudtam elfogadni; nem tudtam még, hogy a püspökök nem csak „papok”, prédikátorok, egyházmegyénk vezetői, hanem nemritkán katonák, írástudók, pazar könyvtárak tulajdonosai is voltak. Ő – fedeztem fel később (jóval később) a történelemben: csak nem az a Telegdy Csanád, ki rügybeszöktetője volt a nemzetség e hajtásának, s akit Dózsa talpasai 1514-ben Lippánál lekaszáltak? „Biharvármegyei híres főúri nemzetség” – írja a Telegdyekről a Pallas. Se Vége, se hossza a püspököknek, kincstartóknak, kardosaknak, követőknek.

Írástudók és katonák. Kard, amely pengéjénél fogva keresztet formáz. Dobokafia Csanád, aki Koppányt Veszprémnél (Kós Károly regényének az *Országépítőnek* tanúsága szerint), és Ajtonyt Oroszlámosnál leverte. Sunád, Zunadi. Sunád Mandzsúriából, a Kínai Nagy Fal árnyékából indult három- vagy négyezer éve, hogy Szent István Európájában Csanád legyen belőle. S Zunadi – mért idézi nekem Hunyadit? Mit kever itt elém a történelem? – Mentem nyulak és rókák nyomában az őszi kukoricások kardlevelei között (jól meghasogattak), merít Dózsa népében nőtem fel. Jobban érdekelték a verebek, mint a mitikus főúri ősök. Ott voltak barátaim az utcában. Pattogtatták ostorukat piros magyar lovak hátán a kövesúton robogó szekereken. Vad, Jack London-i telekre emlékezem. Lóherevirág-illatú tavaszokra. De honfoglalóként végigjárva Nagy-Magyarország tereit – Sunáddal kivételt teszek. Felmagaslik a történelemben, kardja hegyére állva egyensúlyozok. De a kard Dobokafia Csanád kardja nem nyársal fél, mert pegazusszárnyak tartanak. (Véletlenül, akár hajdan egy „Diósadi” úrral, így esett. *Omnia ad maiorem dei gloriam.*)

Vannak itt társak

Ülök a gyertyafényes irodában és a karbonárik hőstetteiről szóló vastag ponyvát olvasom. Igen, a forradalmak szegénylegényei. Nagy együttérzést kelt bennem a 'könyv, mert magam is szegénylegény vagyok: fél évig túrtem a kollégium „katonás” rendjét, erőszakos, „öntudatos” légkörét, majd illegalitásba vonultam, beköltözhettem – Tornyai Sándor, mesterem engedelmével – a műhely mellé ragasztott beton-irodába. Az otthagytott kollégiummal csupán ugyancsak nyughatatlan természetű barátom kapcsol még össze, aki időnként meglátogat a jéghideg télben, olajos rongyokkal befőtök a kis vaskályhába, s együtt falatozunk a hazai kenyér-szalonnáiból. A IX. kerületben. A jéghideg télben. Pista azt mondja magáról, hogy ő Petőfi leszármazottja, és ez a csacsóság valami romantikát visz a rideg világba. S verseink ébren tartják a költészet szellemét.

Ahogy múlik az idő, mindent összemos, összekavar: most is mintha a beton-iroda vaságyából bámulnám a sötét plafont, s ráképzelném az égboltot rokon csillagaival. Mintha a Göncöl szekeren ülve valamennyi társam, akik a gyermekkoromat végigkísérték, s miután elhagytam a szülőfalut, ők pedig ott maradtak, az emlékekből idézgetem őket. Szép volt a Bogárdi utcai bandázás elemista korunkban, az árokperti rongyfocizások, nagy rohanások, mikor bandavezérségig vittem, s akik velem tartottak, arra is alkalmuk volt egyszer-kétszer, hogy megtapsoljanak, például mikor a szív-szakasztó *Kisbíró* című verset mondtam, Aranyhoz, Petőfihez emelkedhettem a „Pokolhoz” című vendéglő tánctermeinek kicsike színpadán, melyen a református iskola önképzőköre rendezett „egész estét betöltő” előadást verssel, dallal, színdarabbal.

Elúszik ez az est, elkísér Budapestre, a Délibáb utcába, ahol már magam rendezhettem a Petőfi életéről szóló színdarabot, s eljátszhattam a rapszodikus

főszerepet. Tovább lebben Salgótarjánba, az északi Végekre, ahol ugyanez a társak utáni nosztalgia vezet szerelóműhelyi társaim közül a városi irodalmi körbe; majd átlebíben Pécsre, a déldunántúli nagyvárosba, ahol egy-két év múlva egyszerű diákká vedtettem (elmondhatom, hogy boldogan!), s verseimet maga a nagy Várkonyi Nándor olvasta el és adott biztatást a jövőre. Mert társak, társak voltak a versek is, melyeket emlékek, nyelvek, zengések közül bányásztam elő, s ha indulataim már elragadtak volna, verset írtam önvédelemből és magabiztatásból. Meghozta nekem a társak bizalmát, híres jóbarátja tudtam lenni mindenkinek, aki támaszért fordult hozzám, és azoknak is, akik *Ahmatovát* magára hagyták azokban a szörnyeteg években, s akikre így emlékszik: „Ha mindenki, aki lelki támaszt / keresett már nálam életében: / szent bolondok, megszállottak, némák / fegyencek és öngyilkosjelöltek / küldenének csak egy-egy kopejkát / »Egyiptom leggazdagabbja lennék«, / de nem küldenek nekem kopejkát Ezeknek a barátoknak csodálatos szimatjuk volt: – s amikor vadidegentől életre-szóló ajándékát kaptam a baráti, felebaráti segítségnek, ha gödörbe vitt az élet, nyom nélkül eltűntek. Ma is hitetlenkedve nézem őket.

A tarka, nemes-anyagú keleti szőnyegnek csak néhány arabeszkje villant fel itt. Mert a költőkről nem beszélek. Az ő arcképükkel van tele a perzsa szőnyeg, melyet lábommal nőm érintek: a falra akasztok. Hadd függjenek ott a Petőfi-dagerrotípiá és egy számomra kedves, tarjáni oklevél társaságában, minden időben.

Vannak itt társak! Még! Vannak!

Készült 500 példányban

**Ez a
400
példány**

**ISBN 963 400 621 3
ISSN 0866 – 4420**

Felelős kiadó: a szerző

**910553 Tótfalusi Tannyomda
Felelős vezető: Béres György mb. igazgató**

Felelős szerkesztő: Tabák András

Terjeszti a TÉKA Könyvértékesítő Vállalat